

ing, the subject and methodology of historical and legal science, the formation of national sociology and the philosophy of law was conditioned, first of all, by the need to understand the prospects of the development of historical and legal science from the position of such areas of post-classical philosophy as socio-cultural paradigm, totalology, synergetics, and others.

The article summarizes the articles, essays, reports of the researcher 2002–2018, devoted to the problems of lawunderstanding, the subject and methodology of historical-legal science, the formation of national sociology and the philosophy of law. The processes of formation and transformation of law from the standpoint of modern philosophical discourses are analyzed. The modern process of structuring the object of law science is considered, the subject field of historical-law science is outlined and the prospects of its development are determined. The concept of «source of law» in the works of domestic sociologists of the law of the end of the XIX – beginning of the XX century was investigated. The role and place in the system of sources of law of the Ukrainian SSR of the post-war period of joint acts of the government and public organizations were explored. The author's vision of the content and essence of the rule of law principle is also proposed. An attempt was made to comprehend the genesis of the legal world outlook in the process of transforming morality and the formation of a liberal outlook.

The author emphasizes the relevance of the study of the problems of the historiosophy of law, which, in our opinion, covers important issues that are part of the subject both in the history of law and in the philosophy of law. The historiosophic cut of the genesis of European law will more objectively reflect the peculiarities of the Ukrainian legal system and the content of national Ukrainian law.

Key words: history of law, historiosophy of law, methodology of historical-legal science, subject of historical-legal science, system of sources of law, lawunderstanding, subject of historical-legal science, natural and positive law.

DOI: 10.33663/0869-2491-2019-30-156-163

УДК 351.746.1(477)

В. Т. ОКІПНЮК

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Національної академії
Служби безпеки України

ДЕРЖАВНИЙ ТЕРОР ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ТОТАЛІТАРНОГО ВЛАДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ У 1929–1953 РОКАХ

Характеризуються поняття державного терору та його інституційно-юридично-го механізму в період тоталітарного режиму. Аналізуються ідеологічне обґрунтування, юридична та організаційна складові механізму державного терору. Визначаються особливості радянського державного терору в Україні.

Ключові слова: державний терор, механізм державного терору, тоталітарний режим, репресії.

В. Т. Окипнюк. Государственный террор как элемент системы тоталитарного владения в Украине в 1929–1953 годах.

Характеризуются понятие государственного террора и его институционно-юри-

дического механізму в період тоталітарного режиму. Аналізуються ідеологічне обґрунтування, юридична та організаційна складова механізму державного терору. Визначаються особливості радянського державного терору в Україні.

Ключові слова: державний терор, механізм державного терору, тоталітарний режим, репресії.

V. T. Okipniuk. State therapy as a element of totalitarian governance system in Ukraine in 1929-1953.

Characterized by the concept of state terror and its institutional and legal mechanism during the totalitarian regime. The ideological substantiation, legal and organizational components of the mechanism of state terror are analyzed. The peculiarities of the Soviet state terror in Ukraine are determined.

Key words: state terror, the mechanism of state terror, totalitarian regime, repression.

Про тоталітаризм, у широкому розумінні цього поняття, тобто як про певний вид державно-правових систем владарювання, що базувались на засадах тотального панування держави над суспільством, можна говорити з моменту утворення перших деспотичних держав за часів Давнього Сходу, Греції та Риму. Тоталітаризм продовжував розвиватися в період Середньовіччя та Нового часу. Однак лише у ХХ ст. тоталітарні режими набули загальносвітового масштабу, відбулось формування їх сучасних різновидів. Потужні революційні потрясіння, соціальні конфлікти, глибока світова економічна криза, нерозв'язність національних і територіальних проблем у період між Першою та Другою світовими війнами, стали чинниками, які сприяли появі тоталітарних режимів у багатьох країнах світу.

Найнебезпечнішим проявом тоталітаризму є нехтування цінністю людського життя, свавільне, неправове застосування державною владою заходів державного примусу, масових репресій, тотального залякування, погроз, насильства та фізичного знищення як політичних й ідеологічних противників режиму, так і лояльного до влади населення, тобто, фактично, здійснення державою терору проти власного народу. Історія ХХ ст. – це історія тоталітарних режимів та їх злочинів проти людства – геноцидів, голодоморів, депортацій тощо.

На жаль, тоталітаризм ще не став минулим. Окремі тоталітарні країни існують на карті світу й сьогодні. А тоталітарні прояви можливі й в сучасних демократичних державах. Адже навіть в них, внаслідок розбалансування міжнародної системи безпеки, перманентної світової економічної та фінансової кризи, загострилися соціальні проблеми, що породило соціальну нестабільність, потужні акції протесту, сплески насильства та масові безпорядки, перемогу на виборах ультрарправих або ультралівих політичних сил, поширення радикальної ідеології.

З метою ефективної протидії цим негативним явищам уряди країн дедалі частіше вдаються до силових заходів, відновлюють адміністративно-командні методи управління економікою та суспільним життям, надають пріоритет примусу над іншими способами реалізації функцій держави.

Такі тенденції особливо небезпечні для країн так званого перехідного або пострадянського типу, до яких належить й Україна, де паростки демократії ще не набули міцного коріння у правовій свідомості та державно-правовій прак-

тиці. Небезпека відновлення на сучасному етапі терористичних методів здійснення державної влади та інших проявів державного терору, на наш погляд, є цілком реальною, особливо з огляду на невтішні прогнози щодо подальшого розвитку світової економіки, прогресуючого погіршення соціального рівня життя громадян у різних країнах світу та міжнародну нестабільність.

Крім того, тоталітарне минуле з багатьма його ідеологічними штампами та кліше використовується в інформаційній війні проти нашої держави у якості своєрідної «пуловини», яка має «зв'язувати» Україну з «руським миром».

У зв'язку з цим, у даній статті здійснена спроба історико-правового дослідження сутності державного терору та його інституційно-нормативного механізму в Україні у період 1929–1953 рр.

Терор як багатоаспектне соціальне явище вивчається різноманітними науками. Значний масив наукових робіт, які висвітлюють різні аспекти державного терору та масових політичних репресій періоду тоталітаризму, напрацьований вітчизняними й зарубіжними істориками. Близькими до історико-юридичної проблематики є праці С. І. Білоконя, Т. В. Вронської, В. А. Золотарьова, С. В. Кульчицького, В. М. Нікольського, Р. М. Подкура, В. І. Пристайка, В. В. Ченцова, Ю. І. Шаповала¹. Історіографічний аналіз досліджень у цій сфері здійснено І. В. Терлецькою².

Юридичне вивчення проблем державного терору концентрується у сфері кримінології та кримінального права і охоплює сучасні актуальні аспекти терору і спорідненого соціального явища, тероризму. Водночас, ґрунтовних історико-правових досліджень, присвячених проблемам державного терору, обмаль.

Наявну історико-правову історіографію проблем державного терору в Україні у період 1929–1953 рр. можна поділити на кілька груп. Першу групу становлять роботи О. П. Бенька, О. В. Головка, В. А. Греченка, О. М. Мироненка, І. Б. Усенка, Ю. С. Шемшученка, О. Н. Ярмиша, які мають комплексний характер і присвячені загальним питанням здійснення державного терору в Україні, юридичному регулюванню масових політичних репресій, аналізу їх політико-юридичного обґрунтування³. Найбільш важливими є колективні праці «Жертви репресій» і «Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941)», а також роботи О. Н. Ярмиша та В. А. Греченка. Другу групу становлять праці В. В. Мурзи, О. І. Олійника, В. В. Россіхіна, О. М. Шармар, у яких досліджується роль окремих державних інституцій у механізмі державного терору⁴.

Вітчизняні дослідники характеризуючи систему владарювання, яка функціонувала в Україні у період 1929–1953 рр., використовують різні терміни – сталінщина, радянський тоталітаризм, репресивно-каральна система тощо. Серед визначальних рис цієї системи вони вказують терор як основний елемент, як метод здійснення недемократичної влади, але не розкривають його поняття.

Автор не вперше звертається до дослідження проблем державного терору та його механізму в період тоталітарного режиму в Україні. Ще 2012 р. у цьому часопису була видана стаття «Судові органи радянської України у механізмі державного терору (1929–1941 рр.)», в якій пропонувалось авторське визначення державного терору та його інституційно-нормативного механізму. За час, що минув наведені теоретичні положення не зазнали принципових змін. У по-

дальшому автором досліджувалась роль органів державної безпеки та судових установ у функціонуванні механізму державного терору⁵.

Під державним терором слід розуміти систему каральних, насильницьких заходів, які здійснюються та забезпечуються державною владою, мають неправовий характер, відзначаються масовими масштабами, спрямовані на фізичне знищення осіб, позбавлення чи обмеження їх волі або інше порушення їхніх фундаментальних прав і свобод з метою залякування широких мас населення і досягнення тотального контролю над суспільством для утримання недемократичної влади.

Найголовнішими ознаками державного терору є те, що це не окремі розрізнені заходи, а певна система таких заходів, які свідомо і цілеспрямовано здійснюються, підтримуються та забезпечуються державою. Державний терор є результатом не свавілля окремих чиновників, а планомірної та організованої діяльності держави з масового порушення прав людини з метою формування атмосфери страху для утвердження та зміцнення недемократичної влади.

Механізм державного терору, який почав формуватись в Україні наприкінці 1920-х рр., став результатом розвитку тоталітарних тенденцій у державному і суспільному житті та включав комплекс ідеологічних, нормативних і інституційних елементів – ідеологічних настанов і політичних рішень вищого партійно-державного керівництва РСР і УРСР, матеріальних і процесуальних юридичних норм, які регулювали застосування державного примусу, та систему організаційних структур, що забезпечували застосування вказаних настанов і норм.

Важливу роль у формуванні та функціонуванні механізму державного терору відігравала ідеологічна складова. Починаючи з періоду «воєнного комунізму» більшовицькі лідери розглядали державний терор як основу діяльності нової влади. Система примусових, репресивних, як правило позасудових заходів, які знайшли своє вираження у формі «червоного терору», мала забезпечити реалізацію економічної та політичної програми більшовиків. Як зазначив О. М. Мироненко, «воєнний комунізм» – «це політика жорстокого «червоного терору» з його численними жертвами»⁶.

Нетривала «відлига» в період нової економічної політики дещо знизила розмах і масштаби державного терору, але повністю не усунула його. Функціонували позасудові структури в системі органів державної безпеки, які застосовували адміністративну репресію. Зі згортанням непу наприкінці 1920-х рр. формується новий потужний і розгалужений механізм державного терору. Його політико-юридичну основу становили висловлений Й. В. Сталіним постулат про «загострення класової боротьби» та зміни, які були внесені кризь його призму до кримінального, кримінально-процесуального та адміністративного законодавства. Пошук «ворогів народу», «шпигуноманія», нетерпимість до інакомислення або критики владних структур, нагнітання страху – ось далеко неповний перелік соціально-духовних і морально-етичних факторів, на тлі яких здійснювався масовий державний терор.

У галузі кримінального права у цей період прийнята низка загальносоюзних законодавчих актів репресивного характеру, які посилювали жорстокість кримінального покарання і суперечили загальноновизнаним принципи права. За даними дослідників протягом 1930–1937 рр. Кримінальний кодекс УСРР було

доповнено майже 60 новими статтями та визначено 80 нових складів злочинів, які встановлювали більш жорсткі санкції ніж раніше⁷.

У 1934 р. термін «заходи соціального захисту» було замінено новим терміном «заходи кримінального покарання». У наступному році за низку злочинів було знижено мінімальний вік кримінальної відповідальності до 12 років, а в 1937 р за особливо небезпечні державні злочини – шпигунство, шкідництво, диверсію – строк позбавлення волі збільшувався з 10 до 25 років.

Грубо порушувались основні принципи кримінального права, зокрема принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності, оскільки кримінальному переслідуванню піддавались члени сім'ї правопорушника, які самі не вчинили конкретного злочину. Зокрема, такі заходи передбачались законом від 8 червня 1934 р. «Про кримінальну відповідальність за зраду Батьківщини» до членів сім'ї військовослужбовця, який втік за кордон. У окремих випадках заходи кримінального покарання застосовувались не тільки за вчинення злочинів, але й за адміністративні, трудові й навіть деякі цивільно-правові проступки.

У кримінально-процесуальному законодавстві з прийняттям постанов ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. запроваджувався надзвичайний порядок судочинства у справах про терористичні акти, в з 1937 р. – про контрреволюційне шкідництво й диверсії. Зафіксовані кримінально-процесуальним кодексом гарантії прав особи на практиці не виконувались, оскільки у діяльності каральних органів офіційно дозволялось застосування фізичного насильства, а на розгалужену мережу позасудових установ кримінально-процесуальні норми взагалі не поширювались.

Обмежували права громадян республіки норми адміністративного права. 27 грудня 1932 р. ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про встановлення єдиної паспортної системи по Союзу РСР та обов'язкової прописки паспортів». Відповідна постанова ВУЦВК і РНК УСРР була затверджена 31 грудня 1932 р. Особи, яким відмовлялось у наданні паспортів мали протягом 10 днів залишити паспортизовану місцевість, інакше до них застосовувались позасудові заходи – висилка, заслання, ув'язнення до виправно-трудова таборів. Паспорти не видавались селянам, що позбавляло їх права вільного пересування та фактично «закріпачувало».

Зміни, що відбулись у кримінальному, кримінально-процесуальному та адміністративному законодавстві, відкрили простір для масових репресій та стали підґрунтям для неправомірної діяльності каральних органів, які були організаційною складовою механізму державного терору. Кістяк, що забезпечував внутрішню єдність всіх каральних органів у проведенні репресій, становили партійні структури.

Провідну роль у механізмі державного терору відігравали органи державної безпеки, оскільки вони здійснювали левову частку масових політичних репресій. На початку 1930-х рр. їх повноваження розширились. Після ліквідації у грудні 1930 р. НКВС УСРР відбулось негласне, а з 1932 р. офіційне, підпорядкування органів міліції органам державної безпеки. Було створено окрему систему установ з виконання покарання, підпорядковану органам державної безпеки. Юридичний статус сумнозвісного ГУЛАГу закріпило затверджене РНК СРСР 7 квітня 1930 р. «Положення про виправно-трудова табори», які мали перебувати

у віданні ОДПУ, а після ліквідації останнього НКВС. Пенітенціарна система перетворилась на жорстоку машину зі знищення неугодних владі громадян.

10 липня 1934 р. ОДПУ і відповідно ДПУ УСРР були ліквідовані, а на їх основі створено загальносоюзний НКВС і НКВС УСРР. Статус цих установ визначили постанови ЦВК СРСР від 10 липня 1934 р. «Про створення загальносоюзного народного комісаріату внутрішніх справ» і ВУЦВК від 11 липня 1934 р. «Про створення народного комісаріату внутрішніх справ УСРР». Від 1929 р. розширилась мережа позасудових установ, які були наділені правом застосування суворих заходів адміністративного та кримінального покарання – висилки, ув'язнення у виправно-трудові табори, вищої міри покарання. Позасудові повноваження у цей період здійснювали Судова трійка та Особлива нарада при Колегії ДПУ УСРР, трійки ДПУ з проведення «розкуркулень», трійки НКВС, які діяли при НКВС УРСР і обласних УНКВС, двійка при НКВС УРСР і Особлива нарада при НКВС-НКДБ-МДБ-МВС СРСР, справи на розгляд якої могли надсилати каральні органи УРСР⁸.

В орбіту державного терору було втягнуто також судові органи. У період тоталітарного режиму вони перетворились на сумлінних виконавців політичних вказівок партійно-державного керівництва. Їх головним завданням стало не здійснення правосуддя, а боротьба з «ворогами народу», тобто забезпечення реалізації каральної функції держави. Під керівництвом партійних структур, разом з органами державної безпеки суди стали організаторами кількох десятків показових політичних процесів, сфабрикованих щодо представників колишніх українських національних державних утворень і політичних партій, наукової та творчої інтелігенції, військових та інших категорій громадян, які вважались тоталітарною владою небезпечними або «неблагонадійними».

Характерними рисами, які свідчили про участь судових органів у здійсненні політичних репресій, були: розширення мережі спеціальних судів і зростання їх значення в системі судоустрою, централізація судової системи в загальносоюзному масштабі, вилучення слідчого апарату з підпорядкування судів з передачею до органів прокуратури, забезпечення судами реалізації норм репресивного законодавства, зокрема постанови від 7 серпня 1932 р. та інших подібних актів.

До надзвичайних сесій, які діяли в складі окружних, міжрайонних (з жовтня 1930 р.) і обласних (з травня 1932 р.) судів, додалися залізничні лінійні суди (постанова ЦВК і РНК СРСР від 27 листопада 1930 р.) та водні транспортні суди (постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 червня 1934 р. «Про організацію водних транспортних судів і водної транспортної прокуратури»). У 1933 і 1936 рр., відповідно, ці суди були передані у підпорядкування Верховного Суду СРСР, а у 1938 р. віднесені до категорії судів СРСР. З 1934 р. замість надзвичайних сесій були введені спеціальні колегії, які функціонували до 1938 р.

Розширилась юрисдикція військових трибуналів, як і сама мережа цих спеціальних судів, особливо в умовах воєнного стану, який, наприклад, для західних областей України продовжувався і після завершення Другої світової війни, фактично до початку 1950-х рр.⁹ Військова колегія Верховного Суду СРСР перетворилась у найжорстокіший судовий орган періоду тоталітарного режиму.

Незважаючи на прийняття у 1938 р. Положення про судоустрій СРСР, яке формально закріпило демократичні засади здійснення судочинства, суди за-

лишались залежними від партійно-державної номенклатури, виступили знаряддям у проведенні масових незаконних репресій і зміцненні тоталітарного режиму.

Прокуратура з органу, який мав забезпечувати законність перетворилася на співучасника злочинів, які вчинялись тоталітарною владою. Розвиток прокуратури як одного з суб'єктів державного терору характеризувався зміною пріоритетів у діяльності. Головною стає обвинувальна функція. Прокурори беруть активну участь у «постановці» сфабрикованих судових процесів, виступають членами різноманітних позасудових органів – трійок, двійок, особливих нарад тощо.

Залученню органів прокуратури до здійснення державного терору сприяла загальносоюзна централізація системи прокурорського нагляду. Спочатку союзному центру були підпорядковані прокурори спеціальних судів, військових трибуналів, залізничних і водних судів, а згодом і загальна прокуратура. Постановами ЦВК і РНК СРСР від 20 червня 1933 р. «Про заснування Прокуратури СРСР», від 17 грудня 1933 р. «Про затвердження положення про Прокуратуру Союзу РСР» і «Положення про Прокуратуру Союзу РСР» Прокуратура СРСР була виведена зі складу Верховного суду СРСР і отримала самостійний статус.

Згідно з постановою ЦВК і РНК СРСР від 20 липня 1936 р. було створено союзно-республіканський наркомат юстиції СРСР. Органи прокуратури і слідства були виділені зі складу НКЮ союзних республік і підпорядковані безпосередньо Прокуратурі СРСР.

Отже, в репресивних заходах були задіяні всі ланки радянської каральної системи. Такий «комплексний» підхід забезпечував масштабність репресій, їх тотальний характер, позбавляв громадян можливостей захисту своїх прав і свобод.

Особливістю радянського державного терору був його хвилеподібний характер. На «спади та припливи» сталінських репресій в Україні звернув увагу О. М. Мироненко. Він вирізняв пікові етапи масових політичних репресій в Україні, 1928–1933 рр., 1937–1938 рр., 1941–1945 рр. і 1948–1952 рр., зазначаючи, що в їх проміжках репресії продовжувались, але з меншою інтенсивністю¹⁰.

Мусимо додати, що завершення кожного з етапів супроводжувалось, як привило, виданням політико-юридичних актів, які послаблювали державний терор і були спрямовані на боротьбу з «перегинями» у каральній політиці. Проводилось часткове звільнення заарештованих і ув'язнених, амністії, «розвантаження» місць позбавлення волі тощо. Так, 8 травня 1933 р. і 17 червня 1935 р. були прийняті постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) щодо провадження арештів, які дещо загальмували маховик репресій. «Великий терор» 1937–1938 рр. припиняється з прийняттям 17 листопада 1938 р. постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства», яка стала основою для тимчасового призупинення масових позасудових розправ, але не скасувала їх загалом.

Як видається, причинами хвилеподібного характеру державного терору в Україні було розуміння тоталітарною владою необхідності час від часу «спускати пар», не «перекручувати гайки», підтримуючи у громадян ілюзію «справедливості» та «законності», а розгул репресій списувати на місцеве свавілля, «підступи ворогів», інші обставини, не пов'язані з діяльністю вищого керівництва держави. Це був метод, умовно кажучи, батога та пряника, який давав можливість утримувати у підпорядкуванні деморалізоване недемократичною владою суспільство.

Отже, державний терор в Україні у період сталінського режиму – це добре налагоджена, збалансована та відрегульована система фізичного та духовного нищення людей задля збереження та утримання недемократичної тоталітарної влади. Інституційно-нормативний механізм державного терору був цілеспрямовано вибудований тоталітарною владою, яка використовувала його як інструмент для контролю над суспільством, придушення будь-якого спротиву та інакомислення.

Його нормативну складову становили норми кримінального, кримінально-процесуального та адміністративного законодавства. В них були реалізовані політичні рішення, настанови вищих партійних інстанцій СРСР і УРСР, спрямовані на здійснення масових політичних репресій, насамперед висунутий Й. В. Сталіним постулат про «загострення класової боротьби».

В організаційну складову механізму державного терору входили партійні структури і керована ними мережа каральних органів, які виступали виконавцями злочинних рішень партійно-державної верхівки.

1. *Кульчицький С. В.* Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). Київ : Основи, 1996. 396 с.; *Шаповал Ю. І., Пристайко В. І., Золотарьов В. А.* ЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи. Київ : Абрис, 1997. 608 с.; *Пристайко В., Шаповал Ю.* Михайло Грушевський: справа «УНЦ» і останні роки (1931–1934). Київ, 1999. 356 с.; *Ченцов В. В.* Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. Тернопіль, 2000. 482 с.; *Шаповал Ю. І., Золотарьов В. А.* Всеволод Балицький. Особа, час, оточення. Київ, 2002. 468 с.; *Політичний терор і тероризм в Україні. XIX – XX ст.* Історичні нариси / Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова та ін. ; відповід. ред. В. А. Смолій. Київ : Наук. думка, 2002. 952 с.; *Нікольський В. М.* Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х - 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження: монографія. Донецьк, 2003. 623 с.; *Вронська Т. В.* Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917-1953 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2009. 486 с.; *Подкур Р., Ченцов В.* Документи органів государственной безопасности СССР 1920–1930-х годов: источниковедческий анализ. Тернополь, 2010. 372 с.; *Подкур Р. М.* «Великий терор» 1937–1938 рр. на Донбасі. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. 125 с.; *Білокінь С.* Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917–1941 рр.: джерелознавче дослідження. Київ : Пенмен, 2017. 768 с. 2. *Терлецька І. В.* Сучасна українська та російська історіографія сталінізму : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. Ун-т. 2013. 320 с. 3. *Жертви репресій / Ю. С. Шемшученко, А. Н. Мироненко, В. И. Пристайко і др. ; отв. ред. Ю. С. Шемшученко.* Киев, 1993. 296 с.; *Усенко І. Б.* Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність. Харків : Ун-т внутрішніх справ, 1995. 74 с.; *Бенько О. П.* Державно-правові аспекти політичного терору в Україні (1917–1953): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 1994. 228 с.; *Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941).* / І. Б. Усенко, О. М. Мироненко, В. А. Чехович та ін. ; відп. ред. О. М. Мироненко, І. Б. Усенко. Київ, 2001. 220 с.; *Греченко В. А., Ярмиш О. Н.* Україна у добу «раннього» тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.): монографія. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 276 с.; *Греченко В. А.* Апогей сталінського тоталітаризму (30-ті роки ХХ ст.): монографія. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС. 2007. 352 с.; *Греченко В. А., Головка О. В.* Становлення та утвердження тоталітарної партії в Україні (1918–1941 рр.): монографія. Харків: Ніка Нова, 2012. 402 с. 4. *Олійник О. І.* Народний комісаріат внутрішніх справ України (1917–1941 рр.): структура, функції, діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2000. 19 с.; *Мурза В. В.* Прокуратура в державному механіз-

мі УСРР (1922-1933 рр.): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2003. 255 с.; Шармар О. М. Роль органів ВУНК, ДПУ, НКВС УСРР (УРСР) у здійсненні політики держави на селі (1919–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 20 с.; *Россiїн В. В.* Організаційно-правові засади діяльності пенітенціарної системи в Україні (1917-1991 рр.). Запоріжжя: КПУ, 2015. 368 с. **5.** *Окіпнюк В. Т.* Судові органи радянської України у механізмі державного терору (1929–1941 рр.). *Правова держава*. 2012. Випуск 23. С. 62–69; *Окіпнюк В. Т.* Судові органи радянської України у міжвоєнний період (1922-1941 рр.). *Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку*. Київ : Наук. думка, 2014. С. 387–409; *Окіпнюк В. Т.* Органи державної безпеки УРСР (1922-1941 рр.): історико-правове дослідження : монографія. – 2-ге вид., доопр. та доповн. Херсон : ФОП Грінь Д. С., 2017. 390 с. **6.** *Мироненко О. М.* Воєнний комунізм. *Юридична енциклопедія*. Київ, 1998. Т. 1. С. 501. **7.** *Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941).* / І. Б. Усенко, О. М. Мироненко, В. А. Чехович та ін. ; відп. ред. О. М. Мироненко, І. Б. Усенко. Київ, 2001. С. 152. **8.** *Окіпнюк В. Т.* Позасудові органи. *Юридична енциклопедія*. Київ, 2002. Т. 4. С. 612; *Окіпнюк В. Т.* «Трійка» *Юридична енциклопедія*. Київ, 2004. Т. 6. С. 138–139; *Окіпнюк В. Т.* Діяльність позасудових органів в УРСР у 1930-ті рр. та проблема реалізації конституційних прав громадян. *Конституція і державотворення: національні традиції та світовий досвід*: матеріали XXX Міжнародної історико-правової конференції, 4-6 липня 2014 р., м. Чернігів. Київ, 2014. С. 225-228; *Ярмиш О. Н., Окіпнюк В. Т.* Особлива нарада при Колегії ДПУ УСРР. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 томах. Том 1: Історія держави і права України* / ред. колегія : В. Д. Гончаренко (голова), І. Б. Усенко, О. Н. Ярмиш та ін. Харків: Право, 2016. С. 539–544. **9.** *Зайцев Л. О.* Судоустрій і судочинство в умовах воєнного стану (1941–1946 рр.). *Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку*. Київ : Наук. думка, 2014. С. 409. **10.** *Жертвы репрессий* / Ю. С. Шемшученко, А. Н. Мироненко, В. И. Пристайко и др. ; отв. ред. Ю. С. Шемшученко. Киев, 1993. С. 5.

References

1. Kulchytskyi S. V. *Komunizm v Ukraini: pershe desiatyrichchia (1919–1928)*. Kyiv : Osnovy, 1996. 396 s.; Shapoval Yu. I., Prystaiko V. I., Zolotarov V. A. *ChK–GPU–NKVD v Ukraini: osoby, fakty, dokumenty*. Kyiv : Abrys, 1997. 608 s.; Prystaiko V., Shapoval Yu. Mykhailo Hrushevskyyi: Sprava «UNTs» i ostanni roky (1931–1934). Kyiv, 1999. 356 s.; Chentsov V. V. *Politychni represii v Radianskii Ukraini v 20-ti roky*. Ternopil, 2000. 482 s.; Shapoval Yu. I., Zolotarov V. A. *Vsevolod Balytskyi. Osoba, chas, otochennia*. Kyiv, 2002. 468 s.; *Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini*. KhKh – KhKh st. Istorychni narysy / D. V. Arkhiereyskyi, O. H. Bazhan, T. V. Bykova ta in. ; vidpovid. red. V. A. Smolii. Kyiv : Nauk. dumka, 2002. 952 s.; Nikolskyi V. M. *Represyivna diialnist orhaniv derzhavnoi bezpeky SRSR v Ukraini (kinets 1920-kh - 1950-ti rr.)*. Istoryko-statystychnе doslidzhennia: monohrafiia. Donetsk, 2003. 623 s.; Vronska T. V. *Zaruchnyky totalitarnoho rezhymu: represii proty rodyn «vorohiv narodu» v Ukraini (1917-1953 rr.)*. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2009. 486 s.; Podkur R., Chentsov V. *Dokumenty orhanov hosudarstvennoi bezopasnosti USSR 1920–1930-kh hodov: ystochnykovedcheskyi analiz*. Ternopol, 2010. 372 s.; Podkur R. M. «Velykyi teror» 1937–1938 rr. na Donbasi. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2016. 125 s.; Bilokin S. *Masovyi teror yak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR. 1917–1941 rr.: dzhereloznavche doslidzhennia*. Kyiv : Penmen, 2017. 768 s. **2.** Terletska I. V. *Suchasna ukrainska ta rosiiska istoriografii stalinizmu : monohrafiia*. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. Un-t. 2013. 320 s. **3.** *Zherty repressiy* / Yu. S. Shemshuchenko, A. N. Myronenko, V. Y. Prystaiko y dr. ; отв. red. Yu. S. Shemshuchenko. Kyev, 1993. 296 s.; Usenko I. B. *Ukraina v roky nepu: dolia kursu na revoliutsiinu zakonnist*. Kharkiv : Un-t vnutrishnikh sprav, 1995. 74 s.; Benko O. P. *Derzhavno-pravovi aspekty politychnoho teroru v Ukraini (1917–1953)*:

dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 1994. 228 s.; Pravova ideolohiia i pravo Ukrainy na etapi stanovlennia totalitarnoho rezhymu (1929-1941). / I. B. Usenko, O. M. Myronenko, V. A. Chekhovych ta in. ; vidp. red. O. M. Myronenko, I. B. Usenko. Kyiv, 2001. 220 s.; Hrechenko V. A., Yarmysh O. N. Ukraina u dobu «rannoho» totalitaryzmu (20-ti roky KhKh st.): monohrafiia. Kharkiv : Vyd-vo NUVS, 2001. 276 s.; Hrechenko V. A. Apohei stalinskoho totalitaryzmu (30-ti roky KhKh st.): monohrafiia. Kharkiv : TORSINH PLIuS. 2007. 352 s.; Hrechenko V. A., Holovko O. V. Stanovlennia ta utverdzhennia totalitarnoi partii v Ukrainy (1918–1941 rr.): monohrafiia. Kharkiv: Nika Nova, 2012. 402 s. **4.** Oliinyk O. I. Narodnyi komisariat vnutrishnikh sprav Ukrainy (1917–1941 rr.): struktura, funktsii, diialnist : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Kharkiv, 2000. 19 s.; Murza V. V. Prokuratura v derzhavnomu mekhanizmi USRR (1922-1933 rr.): dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 / Natsionalnyi un-t vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2003. 255 s.; Sharmar O. M. Rol orhaniv VUNK, DPU, NKVS USRR (URSR) u zdiisnenni polityky derzhavy na seli (1919–1939 rr.) : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Kyiv, 2008. 20 s.; Rossikhin V. V. Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti penitentsiarnoi systemy v Ukraini (1917-1991 rr.). Zaporizhzhia: KPU, 2015. 368 s. **5.** Okipniuk V. T. Sudovi orhany radianskoi Ukrainy u mekhanizmi derzhavnoho teroru (1929–1941 rr.). Pravova derzhava. 2012. Vypusk 23. S. 62–69; Okipniuk V. T. Sudovi orhany radianskoi Ukrainy u mizhvoiennyi period (1922-1941 rr.). Sudova vlada v Ukraini: istorychni vytoky, zakonimosti, osoblyvosti rozvytku. Kyiv : «Naukova dumka», 2014. S. 387–409; Okipniuk V. T. Orhany derzhavnoi bezpeky URSR (1922-1941 rr.): istoryko-pravove doslidzhennia : monohrafiia. – 2-he vyd., doopr. ta dopovn. Kherson : FOP Hrin D. S., 2017. 390 s. **6.** Myronenko O. M. Voiennyi komunizm. Yurydychna entsyklopediia. Kyiv, 1998. T. 1. S. 501. **7.** Pravova ideolohiia i pravo Ukrainy na etapi stanovlennia totalitarnoho rezhymu (1929-1941). / I. B. Usenko, O. M. Myronenko, V. A. Chekhovych ta in. ; vidp. red. O. M. Myronenko, I. B. Usenko. Kyiv, 2001. S. 152. **8.** Okipniuk V. T. Pozasadovi orhany. Yurydychna entsyklopediia. Kyiv, 2002. T. 4. S. 612; Okipniuk V. T. «Triira» Yurydychna entsyklopediia. Kyiv, 2004. T. 6. S. 138–139; Okipniuk V. T. Diialnist pozasadovykh orhaniv v URSR u 1930-ti rr. ta problema realizatsii konstytutsiinykh prav hromadian. Konstytutsiia i derzhavotvorennia: natsionalni tradytsii ta svitovyi dosvid: materialy 30 Mizhnarodnoi istoryko-pravovoi konferentsii, 4-6 lypnia 2014 r., m. Chernihiv. Kyiv, 2014. S. 225-228; Yarmysh O. N., Okipniuk V. T. Osoblyva narada pry Kolehii DPU USRR. Velyka ukraïnska yurydychna entsyklopediia : u 20 tomakh. Tom 1: Istoriia derzhavy i prava Ukrainy / red. kolehiia : V. D. Honcharenko (holova), I. B. Usenko, O. N. Yarmysh ta in. Kharkiv: Pravo, 2016. S. 539–544. **9.** Zaitsev L. O. Sudoustrii i sudochynstvo v umovakh voiennoho stanu (1941–1946 rr.). Sudova vlada v Ukraini: istorychni vytoky, zakonimosti, osoblyvosti rozvytku. Kyiv : Nauk. dumka», 2014. S. 409. **10.** Zhertvy repressyi / Yu. S. Shemshuchenko, A. N. Myronenko, V. Y. Prystaiko y dr. ; otv. red. Yu. S. Shemshuchenko. Kyev, 1993. S. 5.

V. T. Okipniuk. State therapy as a element of totalitarian governance system in Ukraine in 1929-1953.

The article describes the concept of state terror and its institutional and legal mechanism during the period of the totalitarian regime in Ukraine. In particular, it is determined that under the state terror it is to be understood that the system of punitive, violent measures carried out and provided by the state authorities is illegal, are observed on a mass scale, aimed at physical destruction of persons, deprivation or restriction of their will or other significant violation of their fundamental (fundamental) of rights and freedoms in order to intimidate the broad masses of the population and achieve total control over society for the maintenance of undemocratic power.

The mechanism of state terror in Ukraine in the period of totalitarianism included a complex of ideological, normative and institutional elements - ideological guides and political decisions of the higher party and state leadership of the USSR and the USSR, material and

procedural legal norms regulating the use of state coercion, and the system of organizational structures that provided the application of these guidelines and norms. The ideological substantiation, legal and organizational components of the mechanism of state terror are analyzed. It is noted that the political and legal basis of state terror was expressed by J.V. Stalin's postulate of "the exacerbation of the class struggle" and the changes made through its prism to the criminal, criminal-procedural and administrative legislation.

It is noted that these changes opened the space for mass repression and became the basis for the illegal activity of punitive bodies, which were an organizational component of the mechanism of state terror. The basis that ensured the internal unity of all punitive bodies in the repression was the party structures.

It has been proved that all the links of the Soviet punitive system were involved in repressive measures. This provided for the scale of repressions, their total character, depriving citizens of the possibilities to protect their rights and freedoms. It is determined that the peculiarities of the Soviet state terror in Ukraine were its wave-like nature, in which the peak of repression changed with periods of relative weakening of state punitive politics.

Key words: state terror; the mechanism of state terror; totalitarian regime, repression.

DOI: 10.33663/0869-2491-2019-30-163-173

УДК 340; 342.1; 34 (3/9)

Т. І. БОНДАРУК,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ І АКЦЕНТИ

В статті зроблено спробу розглянути основні положення постмодерну і нової гуманітаристики та їх вплив на розвиток науки права та історії права, зокрема. Обґрунтовується актуалізація історико-правових досліджень як в контексті «нової енциклопедії права», що задає новий вектор пошуків відповіді про буття права, так і «нової догматики права» з її увагою до юридичних норм, конструкцій, технік, нормативних актів, їх кодифікацій, коли предметним полем історії права стає власне історія законодавства.

Ключові слова: нарратив, постмодерн, гуманітаристика, наука права, історія права, цивільність.

Бондарук Т. И. Историко-правовые исследования в контексте новой гуманитаристики: некоторые тенденции и акценты

В статье предпринята попытка рассмотреть основные положения постмодерна и новой гуманитаристики и их влияние на развитие науки права и истории права в частности. Обосновывается актуализация историко-правовых исследований как в контексте «новой энциклопедии права», который задает новый вектор поисков ответа о бытии права, так и «новой догматики права» с ее вниманием к юридическим нормам, конструкциям, техникам, нормативных актов, их кодификаций, когда предметным полем истории права становится собственно история законодательства.

Ключевые слова: нарратив, постмодерн, гуманитаристика, наука права, история права, цивилизность.